

Лілік Ольга

ORCID 0000-0002-5187-1944

Researcher ID GQB-0015-2022

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови, літератури та журналістики,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: lilik8383@ukr.net

Сазонова Олена

ORCID 0000-0001-6633-2348

Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та журналістики,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: olena-olena.09@ukr.net

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ «НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ»

Мета – схарактеризувати методи і прийоми розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках мовно-літературної галузі (української мови, української і зарубіжної літератур) в умовах «Нової української школи».

Методологія. У процесі наукового пошуку застосовано такі теоретичні методи дослідження: комплексний аналіз законодавчо-нормативної бази, педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, що в поєднанні з методом синтезу дав змогу обґрунтувати теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках мовно-літературної галузі; методи узагальнення й систематизації, що уможливили формулювання висновків. Окрім того, застосовано низку емпіричних методів, зокрема вивчення й узагальнення професійного досвіду вчителів закладів загальної середньої освіти м. Чернігова за заявленою проблемою, цілеспрямоване спостереження за уроками української мови й літератури, зарубіжної літератури в середній школі, у результаті чого зроблено висновок щодо необхідності пошуку оптимальних методів і прийомів навчання задля ефективного розвитку зв'язного мовлення.

Дослідження здійснене з урахуванням положень низки методологічних підходів, зокрема компетентнісного, діяльнісного, системного, синергетичного й аксіологічного, що забезпечило комплексний підхід й об'єктивність у розв'язанні зазначеної проблеми.

Наукова новизна. У статті проаналізовано розвиток зв'язного мовлення на уроках мовно-літературної галузі як методичну проблему, визначено ефективні методи і прийоми навчання, які доцільно застосовувати для підвищення ефективності цього процесу.

Висновки. Аналіз методичних праць із проблеми дослідження дає підстави для висновку, що науковці надають великого значення розвитку усного й писемного мовлення учнів в контексті уроків мовно-літературної галузі, уважають його запорукою ефективної навчальної діяльності загалом. В умовах оновлення методичного інструментарію

У контексті оновлення методичного інструментарію в умовах «Нової української школи» обґрунтовано доцільність використання низки методів і прийомів навчання, як традиційних, так і тих, що потребують застосування онлайн-сервісів. Зокрема особливий інтерес учнів викликали методи і вправи «Фішбоул», «Кубування», «Займи позицію», «Автобусна зупинка», написання есе «Одна хвилинка» тощо.

Ключові слова: зв'язне мовлення, мовно-літературна галузь, здобувачі освіти, українська мова, українська література, зарубіжна література, метод, прийом.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах тотальної комп'ютеризації й технологізації суспільства особливо загострюється проблема розвитку культури мовлення сучасних учнів. Особливості їхнього спілкування в соціальних мережах, чатах і сервісах для надсилання повідомлень, низька читацька активність, безмежний доступ до відео й аудіоматеріалів у мережі, життя в умовах білінгвізму негативно позначаються на розвитку усного й писемного мовлення молодого покоління. Як наголошувала О. Бандура, «першорядне значення мовлення в педагогічному процесі визначається тим, що пізнавальна діяльність неможлива без користування мовою. Лише вправне володіння мовними багатствами забезпечує належне засвоєння знань, набутих людством у матеріальній і духовній сферах» [2, с. 182]. О. Савченко зазначала, що «збіднене, непослідовне, недоказове мовлення гальмує мислення учня й практично унеможливорює навчальну діяльність» [9, с. 6]. У Державному стандарті базової середньої освіти від 30 вересня 2020 року зазначено, що наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння: висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, тобто словесно передавати власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації, обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії; читати з розумінням, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями [3]. Особливу роль у формуванні цих умінь відіграють навчальні дисципліни мовно-літературної галузі, зокрема українська мова, українська література, зарубіжна література. Проте вчителі-словесники задля розвитку зв'язного мовлення учнів використовують переважно традиційні методи і прийоми, які в реаліях сьогодення потребують перегляду й оновлення. У цьому контексті варто зауважити, що відповідно до Концепції «Нова українська школа», учитель має володіти навичками учителя-інноватора, що передбачає сформованість у нього здатності розробляти авторські навчальні програми, методи, технології, прийоми та засоби навчання, а також здатності до співробітництва з іншими учителями та учнями шляхом створення цифрових продуктів, презентацій та проєктів [4].

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблема мовленнєвого розвитку особистості упродовж кількох століть перебуває в центрі уваги не лише науковців-методистів, а й представників інших галузей наукового пізнання, зокрема гуманістичної педагогіки (А. Дистервега, Я. Коменского, Я. Корчака, А. Макаренка, Г. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського), які розглядали розвиток мовлення як засадничий принцип, що пронизує і об'єднує всі види мисленнєвої діяльності особистості. Проблема розвитку мовлення учнів хвилювала методистів, починаючи ще з середини XIX ст., а наприкінці XIX – у першій половині XX ст. методика розвитку мовлення (спілкування) оформилась в окрему галузь. У другій половині XX – на початку XXI ст. проблема розвитку мовлення учнів різного віку висвітлювалась в працях науковців-лінгводидактів О. Біляєва, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, С. Карамана, М. Пентиліук, Г. Шелехової. Учених цікавили різні аспекти зазначеної проблеми, як-от: підвищення мовленнєвої культури учнів, розвиток мовлення в різні періоди становлення особистості, розв'язання комунікативних завдань у процесі оволодіння мовним матеріалом. У методиці навчання літератури до проблеми розвитку усного й писемного мовлення учнів зверталися О. Бандура, Л. Мірошниченко, А. Ситченко, Г. Токмань. До зазначеної проблеми безпосередньо й опосередковано ми також зверталися в попередніх публікаціях [5]. Проте зазначену проблему не можна вважати розв'язаною, оскільки в умовах стрімкого розвитку суспільства загалом і освітньої галузі зокрема постають нові виклики, які зумовлюють необхідність реагування з боку методичної науки.

Формулювання мети статті. Мета статті – визначити ефективні методи і прийоми розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках мовно-літературної галузі в умовах «Нової української школи».

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. У процесі наукового пошуку застосовано такі теоретичні методи дослідження: комплексний аналіз законодавчо-нормативної бази, педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, що в поєднанні з методом синтезу дав змогу обґрунтувати теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках мовно-літературної галузі; методи узагальнення й систематизації, що уможливили формулювання висновків. Окрім того, застосовано низку емпіричних методів, зокрема вивчення й узагальнення професійного досвіду вчителів закладів загальної середньої освіти м. Чернігова за заявленою проблемою, цілеспрямоване спостереження за уроками української мови й літератури, зарубіжної літератури в середній школі, у результаті чого зроблено висновок щодо необхідності пошуку оптимальних методів і прийомів навчання задля ефективного розвитку зв'язного мовлення.

Дослідження здійснене з урахуванням положень низки методологічних підходів, зокрема компетентнісного, діяльнісного, системного, синергетичного й аксіологічного, що забезпечило комплексний підхід й об'єктивність у розв'язанні зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Науковці-методисти наголошують, що розвиток зв'язного усного й писемного мовлення учнів потребує посиленої уваги з боку вчителя-словесника. Під зв'язним мовленням учні-лінгводидакти розуміють організовану за законами логіки, граматики й композиції єдність, що має тему, відносну самостійність, завершеність і розчленовується на більш чи менш закінчені частини, пов'язані між собою [1]. В. Сухомлинський наголошував, що зв'язне мовлення – це невід'ємна складова навчання рідної мови, суть якої

полягає в озброєнні учнів умінням правильно, з дотриманням високої мовленнєвої культури зв'язно висловлювати свої думки як в усній, так і писемній формах, тобто розвивати у них природну комунікативну здатність, формувати, поліпшувати й удосконалювати їх зв'язне мовлення [11]. Він зазначав, що найважливішим елементом знань є слово, точніше – реальний, навколишній світ, який виражається в слові. О. Біляєв розрізняв зв'язне мовлення у вузькому (одиниця мовлення характеризується тим, що її складові компоненти є організованими за законами логіки і граматичної будови одним структурним цілим, у якому обов'язково міститься думка мовця) і в широкому розумінні (зв'язним є таке мовлення, що членується на більші або менші частини, які передбачають наявність внутрішнього конструктивного зв'язку між собою) [1].

О. Бандура зазначала, що розвиток мовлення – це педагогічний процес, система методів та прийомів навчання й спеціальних вправ, спрямованих на формування в учнів правильного, виразного усного та писемного мовлення, практичного оволодіння багатствами рідної мови [2, с. 183]. Л. Мірошніченко стверджує, що загальною метою роботи з розвитку мовлення на уроках зарубіжної літератури є розвиток в учнів вишуканої літературної (усної та писемної) мови на основі ефективного використання художніх засобів і власного мовленнєвого запасу [8].

Розвиток мовлення в школі, на думку О. Біляєва [1], здійснюється за трьома напрямками:

1. Збагачення словникового запасу учнів шляхом систематичної роботи, що передбачає, окрім засвоєних нових слів, володіння вмінням визначити семантику слова, правильно користуватися словами з урахуванням їхньої сполучуваності та доречно вживати відповідно до стилю й типу мовлення. Важливим аспектом роботи над словом є виховання в учнів мовного чуття, естетичного смаку до краси слова та виправлення лексичних недоліків у їхньому усному і писемному мовленні.

2. Оволодіння учнями нормами сучасної української літературної мови передбачає засвоєння орфоепічної вимови, способів словотворення та словозміни, розвиток правописних навичок.

3. Формування в учнів умінь і навичок зв'язного мовлення, яке здійснюється у процесі вивчення української мови, під час роботи над художніми творами на уроках літератури, на спеціальних уроках із розвитку зв'язного мовлення [1].

Із 1962-1963 н. р. у шкільній програмі з літератури почали відводити спеціальні уроки для роботи з розвитку усного й писемного мовлення школярів. З цього приводу А. Ситченко зазначає, що уроки мовлення покликані формувати комунікаційні здібності учнів і сприяють повнішому засвоєнню літератури, вони сприяють вихованню смаку до влучного слова, переконують у необхідності оволодівати мовними нормами й користуватися літературною мовою [10]. Водночас така робота є обов'язковим складником будь-яких інших видів навчальної діяльності на уроках із української мови, української і зарубіжної літератури.

О. Бандура наголошувала, що мовлення учнів, які приходять у 5 клас, має низку недоліків, як-от: неправильне наголошення слів; шепелявість, картавість, гугнявість; нечітка вимова закінчень слів («ковтанья» їх); бідність інтонацій; малий лексичний запас; неточне вживання слів; нелогічне сполучення лексем у процесі побудови речень; синтаксична неграмотність (невправна побудова фраз і нездатність пов'язувати їх у тексті, невміння ділити його на абзаци) [2, с. 185]. Проте досвід педагогічної діяльності засвідчує, що не ці вади притаманні не лише п'ятикласникам. Саме тому вчитель зобов'язаний системно проводити роботу з розвитку мовлення за трьома напрямками одночасно: формуванням правильної вимови, збагаченням лексичного запасу, удосконаленням синтаксичної структури.

А. Ситченко перераховує методи і прийоми навчання, спрямовані на розвиток усного й писемного мовлення учнів на уроках української і зарубіжної літератур, зокрема: виразне читання й переказ твору, розповідь про літературного героя і характеристика персонажа, міркування учнів про зміст і значення прочитаного, пояснення ідейно-художньої ролі образних компонентів тексту, особливостей його побудови загалом тощо [10]. Науковець наголошує, що ці види діяльності можуть виконуватися як усно, так і письмово, тому вчитель має передбачити спершу усні вправи, що матимуть тренувальне значення й допоможуть у письмовому вигляді закріпити певне мовленнєве вміння. Наприклад, усна розповідь про літературного героя допоможе скласти його письмову характеристику, усний переказ твору має передувати письмовим записам перебігу художніх подій тощо.

Г. Токмань зазначає, що на уроках української літератури функціують три складники мовної діяльності: учнівське, авторське та вчительське мовлення – які суттєво різняться між собою, проте потребують посиленої уваги з боку учителя-словесника.

Вона визначає такі шляхи роботи в контексті розвитку мовлення:

- а) читання художніх текстів;
- б) спостереження за мовою художнього твору;
- в) активні форми роботи з мовою твору;
- г) мовлення вчителя; г) монологічне усне мовлення учня;
- д) діалогічне усне мовлення учня;
- е) писемне мовлення учня;
- є) активні форми роботи учня з мовою власних творів [12, с. 141].

О. Біляєв вважав, що необхідно розмежувати усну й писемну мови, враховуючи при цьому їхні особливості. Усна мова передбачає наявність мовця і слухача [1]. Основними сферами її вживання є розмова, розповідь, бесіда. Співрозмовники мають змогу уточнити й з'ясувати те, що виявилось для них незрозумілим. На думку дослідника, особливостями усної мови є вживання побутової лексики, розмовно-просторічних слів, фразеологізмів, переважання простих та неповних речень, рідко вживаються дієприкметникові та дієприслівникові звороти. Варто наголосити, що усна мова є економічнішою, оскільки використовує такі засоби виразності, як інтонація, логічний наголос, паузи, міміка, жести тощо, але при цьому й вимагає швидкого добору слів, конструювання речень [1].

Писемна ж мова не потребує присутності осіб, що беруть участь у спілкуванні, але обслуговує такі сфери діяльності, як наука, освіта, культура. За своєю будовою вона характеризується більш розгорнутим, повнішим оформленням, тобто багатослівністю, наявністю роз'яснень. Виразність писемного мовлення досягається вимогливішим добром лексики, синтаксичних конструкцій, членуванням тексту на частини (абзаци, параграфи), а часом і виділенням слів, словосполучень і речень, підкресленням, іншим шрифтом [1]. Врахування вчителем-словесником наведених особливостей усної і писемної мови на уроках мовно-літературної галузі є досить важливим для розвитку мовлення учнів.

Розвитку мовлення учнів на уроках літератури, на думку Л. Мірошніченко, сприяє виконання таких завдань: збагачення словникового запасу учнів, використання різних словників, особливо тлумачного, слухання і запам'ятовування, читання й переказ, вивчення напам'ять і декламування, використання засобів художньої мови та фольклорних перлин, логічне вибудовування свого мовлення [8]. Методист заострює увагу на тому, що вчитель має зважати на вікові особливості школярів, специфіку етапів вивчення художнього твору, структурних елементів уроку літератури, а також допоміжні засоби навчання (наочність, ТЗН тощо).

Схарактеризуємо деякі методи і прийоми, які, на нашу думку, сприятимуть ефективному розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках мовно-літературної галузі. Наприклад, *метод «Автобусна зупинка»*: за допомогою уявного автобуса або наочності (презентація, анімація, роздруковка на дошці) можна вивчати певні теми за «зупинками». Зокрема цей метод варто застосувати в контексті теми «Міфи і легенди» на уроках української чи зарубіжної літератур. При цьому упродовж 4 уроків учні можуть здійснювати уявну подорож автобусом із зупинками «Міфи», «Легенди», «Народні перекази», що сприятиме засвоєнню теоретичного матеріалу, формуванню цілісного уявлення про первісні уявлення народу і їхнє відображення у фольклорі чи літературі. Зазначимо, що кожна зупинка може мати відповідне тематичне оформлення й передбачати ознайомлення з теоретичним матеріалом і аналіз зразків творів.

Ефективною вважаємо *вправу «Найзаплутаніший\найзрозуміліший момент»*, що передбачає однохвилинну відповідь, хоча можна відвести й більше часу на обговорення ситуації. Цю вправу доцільно використовувати під час уроків літератури не лише в процесі аналізу художнього твору (учитель запитує, який момент\ситуація з твору учням незрозумілі), а й для опанування теми або нового поняття (учитель ставить такі запитання: Що було незрозуміло сьогодні на уроці? Що незрозуміле для вас у понятті «міф»?).

У контексті теми «Міфи і легенди» на підсумковому занятті можна застосувати метод *«Кубування»*: він схожий на модель вправи «кубик Блума», але у процесі кубування учитель може проявити фантазію, наприклад, кубик можна використати для перевірки знань: одна грань – міфи, інша – легенди, третя – казки, четверта – прислів'я, приказки, загадки. Так, передаючи кубик ланцюжком або ж рандомно, можна проводити опитування учнів зі зверненням до характеристик, героїв, цитат із творів тощо. Це дасть змогу перевірити рівень засвоєних знань, а водночас, систематизувати навчальний матеріал, з'ясувати прогалини і їх заповнити. Важливо, що за допомогою цього методу усі учні класу будуть залучені до мовленнєвої діяльності. Ще одним ефективним методом вважаємо метод *«Займи позицію»*, оскільки він сприяє кращому розумінню позиції автора та залученню всіх учнів до активного обговорення проблеми. Наприклад, розглядаючи в 5 класі твір Г. Малік «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоландії», пропонуємо учням відповісти на такі запитання: Що вам подобається в цьому персонажі? Що вас відштовхує від нього? Якщо учню/учениці складно, можна запропонувати розказати улюблений епізод із цим персонажем й прокоментувати його, і не забуваємо допомагати всім учням, заохочувати їх до відповіді. Надалі варто попрацювати з текстом твору, послідовно аналізуючи кожну ситуацію та дії дівчинки Алі. У дітей формуються свої думки щодо цього персонажа, у когось вони змінюються. Після цього пояснюємо правила гри (попередньо готуємо навчально-технічне забезпечення до уроку (розміщуємо плакати, малюємо на дошці таблицю «За»/«Проти» або створюємо мультимедійну презентацію та запрошуємо всіх долучитися до виконання вправи. Кожна дитина висловлює свої аргументи щодо відповідної ситуації й займає позицію «за» чи «проти». Це сприятиме кращому засвоєнню ними навчального матеріалу, розвитку зв'язного мовлення.

Запорукою ефективного розвитку зв'язного мовлення учнів вважаємо візуалізацію навчального матеріалу [6; 7], яка сприяє кращому розумінню матеріалу, розширенню знань, структуруванню відповіді. У цьому контексті звертаємося до таких методів навчання, як створення *фійшбоулу*: для цього малюємо на дошці скелет риби, де на кожній частині прописуємо риси характеру героїв. Наведемо такий приклад: вивчаючи казку В. Симоненка «Цар Плаксієй та Лоскотон», спочатку застосовуємо послідовний шлях аналізу, а після цього – пообразний, у межах якого здійснюємо порівняльну характеристику героїв

(якими вони були і якими стали). Це сприятиме систематизації і конкретизації навчального матеріалу, формуванню критичного мислення та креативності в учнів, а також заохочуватиме їх до висловлення власних думок про героїв і відповідні ситуації.

Задля візуалізації в процесі дослідницько-експериментальної роботи було застосовано такий онлайн-інструмент, як *mentimeter*, за допомогою якого можна створити хмаринку слів. Зокрема для актуалізації знань учнів про певного письменника на уроках української й зарубіжної літератури пропонували учням записати слова, з якими в них асоціюється образ поета. Хмаринку слів, що вийшла, необхідно демонструвати учням та обговорити. Подібні хмаринки слів в *mentimeter* можна створювати і для закріплення знань, перевірки засвоєного матеріалу.

Окрім того, можна запропонувати учням об'єднатись у групи по 3-5 учнів і на стікерах *Padlet* записати найяскравіші події з життя письменника, які вони запам'ятали після перегляду відео чи прослуховування розповіді вчителя або когось із однокласників. Писати потрібно від 1 особи, наприклад: «Я любив пити чай, малював...». Після цього пропонуємо учням зробити замальовку (оффлайн – це все робимо в групах на листочку, онлайн – різні кімнати в *zoom*, віртуальна дошка в *googlemeet*).

Для розвитку зв'язного мовлення учнів доцільно, на нашу думку, застосувати *метод складання есе «Одна хвилинка»*. Тема для такого есе – це конкретне запитання, що орієнтується на очікуваний результат від учнів, на яке можна відповісти за одну хвилину. Наприклад: Що незвичне побачила маленька Аля у країні Недоландії? Ефективним вважаємо також *метод «А-Б-В»*: кожному учню присвоюється окрема літера алфавіту – випадкова або та, з якої починається його ім'я чи прізвище, і він обирає слово, що починається з відповідної літери і пов'язує його з темою уроку. Наприклад, на літеру М учень може надати асоціацію «маловідомий» (про автора), на З – «загадковий», на Н – «навчальний» тощо.

У контексті виконання домашнього завдання з навчальних дисциплін мовно-літературної галузі можна запропонувати учням створити меми або фанфіки. Це зацікавлює учнів, сприяє розвитку в них критичного мислення, креативності, самостійності та медійної грамотності. Фанфік можна написати як до постаті автора, так і щодо проаналізованого твору. Використання такого методу закріпить знання учнів про матеріал, збагатить їхній досвід.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз методичних праць із проблеми дослідження дає підстави для висновку, що науковці надають великого значення розвитку усного й писемного мовлення учнів в контексті уроків мовно-літературної галузі, вважають його запорукою ефективною навчальною діяльністю загалом. В умовах оновлення методичного інструментарію

У контексті оновлення методичного інструментарію в умовах «Нової української школи» обґрунтовано доцільність використання низки методів і прийомів навчання, як традиційних, так і тих, що потребують застосування онлайн-сервісів. Зокрема особливий інтерес учнів викликали методи і вправи «Фішбоул», «Кубування», «Займи позицію», «Автобусна зупинка», написання есе «Одна хвилинка» тощо.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому дослідженні технологій, методів і прийомів для підвищення ефективності розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови, української і зарубіжної літератур.

References

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2005. 180 с. Biliaiev, O. M. (2005). *Linhvodydaktyka ridnoi movy: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Linguistic didactics of the native language: Educational and methodological manual]. Kyiv: Geneza. [in Ukrainian].
2. Волошина Н. Й., Бандура О. М., Гальонка О. А. Наукові основи методики літератури: посіб. для студ. вузів. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с. Voloshyna, N. Y., Bandura, O. M., Halonka, O. A. (2002). *Naukovi osnovy metodyky literatury: posibnyk* [Scientific foundations of literature methodology: a manual]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
3. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 №898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>. (дата звернення: 12.04.2025). Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 №898 [State standard of basic secondary education: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 30, 2020 No. 898.]. Retrived from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>. [in Ukrainian].
4. Концепція «Нова українська школа»: затв. Рішенням колегії МОН від 27.10.2016. URL: <http://mon.gov.ua/202016/12/05/konczepczyia.pdf>. (дата звернення: 10.04.2025). Kontseptsiia «Nova ukrainska shkola»: zatv. Rishenniam kolehii MON vid 27.10.2016 [The concept of the «New Ukrainian School»: approved. By the decision of the board of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 10/27/2016]. Retrived from: <http://mon.gov.ua/202016/12/05/konczepczyia.pdf>. [in Ukrainian].

5. Лілік О. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках української літератури засобами театрального мистецтва. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збір. матер. V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф.* (ВДПУ імені М.Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021, Вип. 10, С. 518-522.
Lilik, O. (2021). Movlennievuyi rozvytok uchniv na urokakh ukrainskoi literatury zasobamy teatralnoho mystetstva [Speech development of students in Ukrainian literature lessons using theatrical art]. Aktualni problemy formuvannya tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoї osvity: zbir. mater. V Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. (VDPU imeni M.Kotsiubynskoho, 22-23 kvitnia 2021 r.) [Current problems of forming the creative personality of a teacher in the context of the continuity of preschool and primary education: collected materials of the V International Scientific and Practical Internet Conference (M. Kotsiubynskiy VDP, April 22-23, 2021)]. Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia, 10. 518-522. [in Ukrainian].
6. Лілік О. О., Сазонова О. В., Бивалькевич Л. М. Формування візуальної грамотності майбутніх учителів початкової школи засобами художньої літератури за допомогою онлайн-інструментів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка.* 2021. Вип. 12 (168). С. 210–216.
Lilik, O. O., Sazonova, O. V., Byvalkevych, L. M. (2021). Formuvannya vizualnoi hramotnosti maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly zasobamy khudozhnoi literatury za dopomohoiu onlain-instrumentiv [Formation of visual literacy of future elementary school teachers through fiction using online tools]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka* [Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»]. 12 (168). 210–216. [in Ukrainian].
7. Лілік О. Особливості використання креолізованих текстів у професійній підготовці майбутніх учителів української літератури. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент,* 2018. Вип. 13. С. 71–83.
Lilik, O. (2018). Osoblyvosti vykorystannia kreolizovanykh tekstiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnix uchyteliv ukrainskoi literatury [Peculiarities of using creolized texts in the professional training of future teachers of Ukrainian literature]. *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menedzhment* [Art education: content, technology, management]. 13. 71–83. [in Ukrainian].
8. Мірошніченко Л.Ф. *Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підруч.* Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 432 с.
Miroshnuchenko, L.F. (2010) *Metodyka vykladannia svitovoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh: pidruch* [Methodology of teaching world literature in secondary educational institutions: textbook]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo». [in Ukrainian].
9. Савченко О. Формування у молодших школярів загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок. *Початкова школа.* № 10. 2014. С. 6-10.
Savchenko, O. (2014). Formuvannya u molodshykh shkoliariv zahalnonavchalnykh komunikatyvnykh umin i navychok [Formation of general communicative skills and abilities in younger schoolchildren]. *Pochatkova shkola* [Primary school]. 10. 6-10. [in Ukrainian].
10. Ситченко А. Л. *Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. для студентів-філологів.* Київ: Ленвіт, 2011. 291 с.
Sytchenko, A. L. (2011). *Metodyka navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh zakladakh: navch. posib. dlia studentiv-filolohiv* [Methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools: a manual for philology students]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
11. Сухомлинський В. Слово рідної мови. Українська мова і література в школі. 1968. № 12. С. 1–10.
Sukhomlynskyi, V. (1968). *Slovo ridnoi movy* [The word of the native language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature in school]. 12. 1–10. [in Ukrainian].
12. Токмань Г. Л. *Методика навчання української літератури в середній школі: підручник.* Київ: ВЦ «Академія», 2012. 312 с.
Tokman, H. L. (2012). *Metodyka navchannia ukrainskoi literatury v serednii shkoli: pidruchnyk* [Methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools: a textbook]. Kyiv: VTs «Akademiiia». [in Ukrainian].

Lilik Olha

ORCID 0000-0002-5187-1944
Researcher ID GQB-0015-2022

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Department of Ukrainian Language, Literature and Journalism,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: lilik8383@ukr.net

Sazonova Olena

ORCID 0000-0002-5187-1944

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Ukrainian Language, Literature and Journalism,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: olena-olena.09@ukr.net

DEVELOPMENT OF STUDENTS' COHERENT SPEECH IN LESSONS OF THE LANGUAGE AND LITERATURE FIELD IN THE CONDITIONS OF THE «NEW UKRAINIAN SCHOOL»

The goal is to characterize the methods and techniques of developing students' coherent speech in lessons of the language and literature field (Ukrainian language, Ukrainian and foreign literature) in the conditions of the «New Ukrainian School».

Methodology. In the process of scientific research, the following theoretical research methods were applied: a comprehensive analysis of the legislative and regulatory framework, pedagogical and methodological literature on the research problem, which, in combination with the synthesis method, made it possible to substantiate the theoretical principles of the development of students' coherent speech in lessons of the language and literature field; methods of generalization and systematization, which made it possible to formulate conclusions. In addition, a number of empirical methods were applied, in particular, the study and generalization of the professional experience of teachers of secondary education institutions in Chernihiv on the stated problem, targeted observation of lessons of the Ukrainian language and literature, foreign literature in secondary school, as a result of which a conclusion was made about the need to find optimal methods and teaching techniques for the effective development of coherent speech. The study was carried out taking into account the provisions of a number of methodological approaches, in particular, competency-based, activity-based, systemic, synergistic and axiological, which ensured a comprehensive approach and objectivity in solving the specified problem.

Scientific novelty. The author of this article analyze the development of coherent speech in lessons of the language and literature branch as a methodological problem, identify effective teaching methods and techniques that are advisable to use to increase the efficiency of this process.

Conclusions. The analysis of methodological works on the research problem gives grounds for the conclusion that scientists attach great importance to the development of oral and written speech of students in the context of lessons of the language and literature branch, consider it the key to effective educational activity in general. In the context of updating the methodological tools in the conditions of the «New Ukrainian School», the feasibility of using a number of teaching methods and techniques, both traditional and those requiring the use of online services, is substantiated. In particular, the methods and exercises «Fishbowl», «Cubbing», «Take a position», «Bus stop», writing an essay «One minute», etc. aroused special interest among students.

Keywords: coherent speech, language and literature branch, students, Ukrainian language, Ukrainian literature, foreign literature, method, technique.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С.І. Стрілець